



اثر فصلنامه علمی فنی هنری ۷۸

پاییز ۱۳۹۶

شماره استاندارد بین‌المللی: ۱۶۴۷-۱۰۲۴

شماره استاندارد بین‌المللی الکترونیکی: ۴۱-۳۵-۲۲

درجه علمی: علمی ترویجی

صاحب امتیاز: پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

مدیر مسئول: جلیل گلشن

سردبیر: مهناز اشرفی

هیئت دبیران (تحریریه): سیدمحسن حبیبی (استاد دانشگاه تهران)، سیدحسین بحرینی (استاد دانشگاه تهران)، فرهاد تهرانی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، محمدرحیم صراف (دانشیار پژوهشگاه میراث فرهنگی)، مهرداد قیومی بیدهندی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، حمیده چوبک (دانشیار پژوهشگاه میراث فرهنگی)، علی زمانی فرد (استادیار دانشگاه هنر تهران)، مهناز اشرفی (استادیار پژوهشگاه میراث فرهنگی).

مدیر اجرایی: محمدعلی مخلص

مدیر داخلی و معاون سردبیر: ذات‌الله نیک‌زاد

ویراستار: عبدالله مؤذن‌زاده کلور

مترجم: شروین معظمی گودرزی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: نوربخش

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نشانی دبیرخانه: تهران، تقاطع خیابان امام خمینی (ره) و سی تیر،

روبه‌روی موزه ایران باستان، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، پلاک ۲،

پژوهشکده ابنیه و بافت‌های تاریخی فرهنگی

کد پستی: ۱۱۳۶۹۱۳۴۳۱

تلفن: ۶۰-۶۶۷۳۶۴۵۲ (داخلی ۳۴۴)

وبگاه: Journal.richt.ir/athar

پست الکترونیک: atharmiras@gmail.com

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

لیتوگرافی و چاپ: تندیس نقره‌ای

اسامی داوران این شماره:

سعید جانب‌اللهی، زهرا حبیبی، محسن حبیبی، ابراهیم حیدری، فاطمه دانش‌یزدی، منصور سیدسجادی، عادل فرهنگی، مجید لباف خانیکی، محمدحسن مجبعلی، محمدعلی مخلص، عبدالرحمان وهاب‌زاده.

- نقل مطالب مجله اثر با ذکر مأخذ آزاد است.

- نظر نویسندگان الزاماً نظر مجله نیست.

- این نشریه در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) نمایه می‌شود.



-
- ۳ ■ ارگ گلین گورتان
بهنام پدرام، مجید حقانی
- ۱۹ ■ پل دختر میانه؛ شرح تاریخ، اسناد و مرمت‌های انجام‌شده
مهدی رازانی، رامین محمدی سفیدخانی
- ۳۳ ■ آرامگاه‌های شهر جالق سراوان
سحر رستگارژاله، مجید کلانوری
- ۴۷ ■ نظام تقسیم آب و شبکه آب‌رسانی قنات محمدیه نایین
مهدی سلطانی محمدی، یوسف یوسفی، محمد بلوری بناب
- ۷۵ ■ کوخی کورتک، بنایی ناشناخته در مهاباد - سردشت، شمال غرب ایران
صلاح سلیمی، صلاح‌الدین ابراهیمی‌پور
- ۸۹ ■ پژوهشی در تاریخ و قدمت سنگاب تاریخی مسجد جامع عتیق شیراز
محمدعلی مخلصی
- ۹۹ ■ جست‌وجویی در چیستی بنای مدرسه ضیائییه یا زندان اسکندر یزد
مجتبی مهرعلی‌کردبچه، ذات‌الله نیکزاد
- ۱۱۳ ■ تازه‌های کتاب و مجله کتابخانه پژوهشگاه میراث فرهنگی
معصومه ازقندی، ستاره اسحق تیموری

آرامگاه‌های شهر جالق سراوان

سحر رستگار ژاله

دانشجوی دکتری مرمت و حفاظت بناها و بافت‌های تاریخی، دانشگاه هنر اصفهان
rastegar.sahar@gmail.com

مجید کلانوری

معاون میراث فرهنگی استان سیستان و بلوچستان
m.kalanouri@gmail.com

تاریخ دریافت: ۹۶ / ۰۴ / ۰۲

تاریخ پذیرش: ۹۶ / ۱۰ / ۱۷

چکیده

آرامگاه‌های محله شیشه‌ریز شهر جالق از جمله مقابر برجسته و منحصر به فرد به‌جای مانده در استان سیستان و بلوچستان است. با وجود اینکه این مقابر در سال ۱۳۷۸ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده اما تاریخ دقیق احداث آن‌ها مشخص نیست [و حدس زده شده] از دوره سلجوقی تا صفوی ساخته شده باشند. گذشته از تاریخ بنا و شیوه معماری، آنچه که این آثار را منحصر به فرد کرده، مقابر مصطبه‌ای موجود در کف و دفن نوزادان در بدنه دیوارهای داخلی این بناهاست. درباره چرایی تدفین نوزادان در درون دیوارهای این مقابر اتفاق نظری وجود ندارد. یافتن پاسخی برای این پرسش، هدف اصلی این پژوهش، یعنی معرفی و شناساندن این اثر کم‌نظیر به علاقه‌مندان وادی فرهنگ و تمدن ایران است. به‌ویژه آنکه این آرامگاه‌ها به سبب آنکه وجاهت مذهبی ندارند، مورد بی‌توجهی مردم محلی واقع شده و به حال خود رها شده‌اند و امروزه شاهد نابودی تدریجی این بناهای ارزشمند هستیم. به همین منظور در این نوشتار ابتدا به بیان موقعیت قرارگیری و تاریخچه مجموعه پرداخته شده و سپس توصیف دقیقی از معماری این مقابر به دست داده شده است و در نهایت علل شیوه منحصر به فرد تدفین در مقابر شهر جالق ذکر شده است. نتیجه تحقیق می‌تواند مبدأ پژوهش‌های آتی و مقدمه‌ای بر حفاظت این مقابر باشد.

واژه‌های کلیدی

آرامگاه‌های بلوچستان، مقابر جالق، آرامگاه‌های شیشه‌ریز، تدفین نوزادان در دیوار.

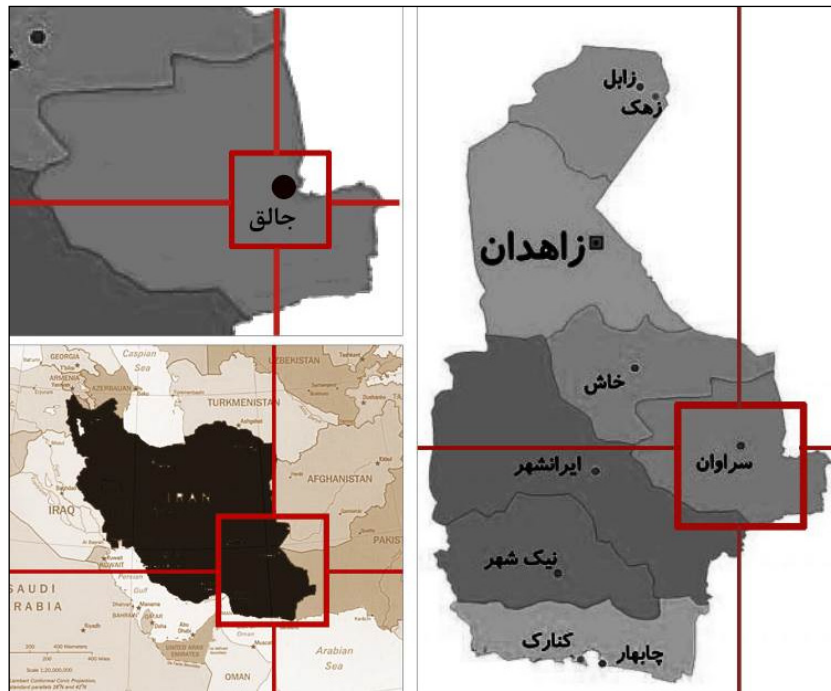
میراث فرهنگی و افراد محلی و همچنین برداشت و تهیه نقشه از آثار به دست آمده است.

معرفی عمومی شهر جالق

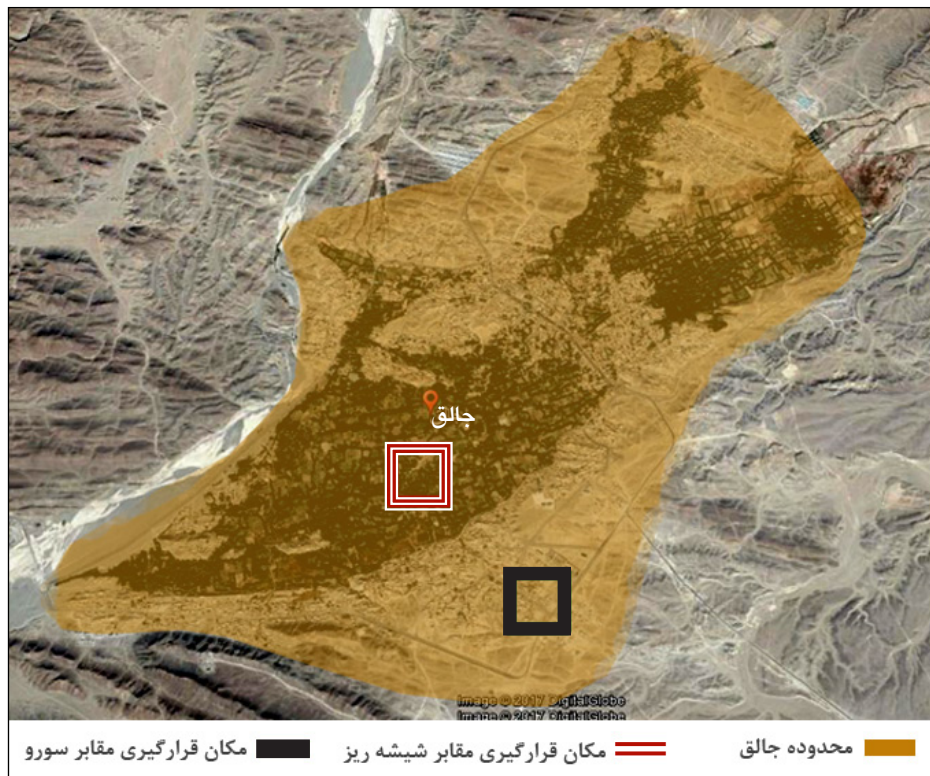
شهر مرزی جالق با ۵۰۲۰ کیلومتر مربع مساحت، در استان سیستان و بلوچستان و ۸۵ کیلومتری شمال شرقی شهرستان سراوان و نزدیک مرز پاکستان واقع شده است (تصویر ۱). این شهر از شمال به بخش مرکزی شهرستان خاش، از شرق به پاکستان، از جنوب به بخش بمپشت، و از جنوب غربی به بخش مرکزی شهرستان سراوان محدود می‌شود (رزم‌آرا، ۱۳۳۲: ۹۵-۹۴)؛ جنوب و غرب این منطقه کوهستانی، شرق آن دشت، و شمال آن بیابانی است. خط-الرأس رشته‌کوه بادامکوه (بادامکوه) در راستای شمالغربی- جنوب شرقی، بخش جالق را از بخش مرکزی شهرستان سراوان جدا می‌سازد (جعفری، ۱۳۸۴: ۹۰). مهم‌ترین رودهای جاری در این بخش، جالق و جنگرود (جنگرود) و کتیررود است (افشین: ۱۳۷۳: ۵۵۴-۵۵۵). آب و هوای جالق گرم و خشک بوده و میانگین درجه حرارت در گرم‌ترین فصل سال در آن حدود ۴۵ درجه سانتی‌گراد و در سردترین موقع سال منفی پنج درجه سانتی‌گراد است (میراث فرهنگی سیستان و بلوچستان، پرونده ثبتی، ۱۳۷۸). اهالی جالق شیعه دوازده‌امامی و سنی حنفی‌اند و به فارسی و بلوچی تکلم می‌کنند و طوایف ساکن در این شهر عمدتاً بزرگ‌زاده، باران‌زهی، و گمشادزهی هستند (سیدسجادی، ۱۳۷۴: ۶۹-۷۱). ظاهراً اهالی جالق در اصل از کشمیر آمده و سه طایفه هندو، بزرگ‌زاده، و عرب‌زاده را شامل می‌شده‌اند (بارتولد، ۱۳۷۷: ۱۹۵-۱۹۶).

این شهر هم‌اکنون دارای ۲۱ محله است و مناطقی همچون کوهکن و شیشه‌ریز و سورو تا سال ۱۳۴۰ به عنوان آبادی-های جداگانه شناخته می‌شدند. این آبادی‌ها به تدریج بزرگ‌تر شده و در سال ۱۳۴۰ خورشیدی به مرکزیت جالق (کوهکن قدیم) یک بخش را تشکیل دادند و با گسترش بیشتر آبادی-ها و چسبیدن آن‌ها به یکدیگر در سال ۱۳۷۰ شهر مرزی جالق به صورت کنونی شکل گرفت و هر کدام از این آبادی‌ها به عنوان محلات اصلی شهر شناخته می‌شوند. محله سورو و شیشه‌ریز دارای آرامگاه‌های متعدد هستند؛ هشت آرامگاه در محله شیشه‌ریز و پنج آرامگاه در سورو قرار دارند (تصویر ۲). آرامگاه‌های سورو عمدتاً در بلندی بنا شده‌اند و آرامگاه‌های شیشه‌ریز در کنار قلعه‌ای به همین نام و در درون نخلستان قرار دارند (کلانوری، ۱۳۸۹: ۴۸) (تصویر ۳).

آرامگاه‌های غیر مذهبی ایران، که گروهی از آن‌ها متعلق به اشخاصی است که دیگر نام و نشانی از آن‌ها باقی نمانده، اغلب مورد کم‌توجهی واقع شده و به علت ترس ناشی از شایعات موجود درباره این‌گونه بناها متروکه شده و در معرض نابودی هستند. آرامگاه‌های واقع در شهر جالق نیز از این دست بناها هستند که دچار تخریب و زوال تدریجی شده‌اند و این در حالی است که این آرامگاه‌ها به دلیل شیوه منحصر به فرد تدفین‌شان دارای ویژگی‌های کم‌نظیری هستند. این نوع شیوه تدفین در ایران در ارگ بم کرمان نیز مشاهده شده است که در آن نوزادان و کودکان را درون حصار ارگ قرار داده‌اند. در خارج از مرزهای سیاسی ایران در شهر نوشکید ایالت بلوچستان پاکستان نیز مشابه این مقابر دیده می‌شود که به سبب نزدیکی این ناحیه و جالق به یکدیگر و مرادواتی که تا پیش از مرزبندی‌های صورت‌گرفته در دوره قاجار با یکدیگر داشتند، این مشابهت امری طبیعی است. در سال ۱۳۸۸ این مقابر توسط سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان مرمت شد. با این وجود، بررسی‌های دقیقی در زمینه چرایی و چگونگی این شیوه تدفین و همچنین قدمت این مقابر به صورت علمی و از طریق کارهای آزمایشگاهی و کاوش‌های باستان‌شناسانه صورت نگرفته است، که علت این بی‌مهری می‌تواند دور بودن این مقابر از مرکز استان باشد. حال آنکه که منطقه جالق دارای قدمت فراوانی است و نام آن را می‌توان در متون قدیمی یافت. ظاهراً نخستین بار مقدسی در قرن چهارم هجری، نام آن را با ضبط‌های جالق و جالک ذکر کرده است و آن را یکی از شهرهای قصبه بَنجَبُور (فَنزَبُور) در مَکْران دانسته است (مقدسی، ۱۳۶۱: ۴۷۵-۴۷۶). در منابع تاریخی مختلف از مقابری در آبادی شیشه‌ریز نام برده شده است که در آنها نوزادان و کودکان را در دیوارهای آرامگاه‌ها و بزرگسالان را در قبور پلکانی خشتی دفن می‌کردند (فرجی، ۱۳۶۶: ۸۱۴). در پیگیری چرایی این مطلب با پرسش‌هایی مواجه می‌شویم که برای روشن شدن پاسخ آن و با توجه به لزوم درک عمیق و مستندسازی این‌گونه مقابر، در این نوشته در گام نخست به معرفی شهر جالق پرداخته و سپس با بیان تاریخچه و ویژگی‌های معماری، آرامگاه‌های شیشه‌ریز شهر جالق معرفی شده است و در نهایت، علل تدفین نوزادان در جداره‌های آرامگاه بررسی شده است. منابع اطلاعاتی این پژوهش، منابع اسنادی و میدانی هستند. اطلاعات اسنادی شامل یافته‌های نوشتاری و ترسیمی و تصویری است از طریق مطالعه کتابخانه‌ای به دست آمده است. اطلاعات به‌دست‌آمده با روش‌های کیفی تحلیل اطلاعات، تفسیر شده است. اطلاعات میدانی نیز از مصاحبه با کارشناسان حوزه



تصویر ۱. موقعیت قرارگیری شهر جالق در شهرستان سراوان استان سیستان و بلوچستان (ترسیم از: نویسندگان).



تصویر ۲. موقعیت قرارگیری آرامگاه‌های شیشه‌ریز و سورو در شهر جالق (مأخذ: google earth, خواناسازی: نویسندگان).



قلعه قدیمی جالق ■ آرامگاه‌های شیشه ریز ■

تصویر ۳. موقعیت قرارگیری آرامگاه‌های شیشه‌ریز در کنار یکدیگر و در کنار قلعه قدیمی (مأخذ: google earth, خواناسازی: نویسندگان).

تاریخچه شهر جالق

از تاریخ پیش از اسلام جالق اطلاعی در دست نیست و نباید آن را با جالق / زالق / جالقان سیستان و یا زالقان / صالحان / جهالکان بست که بلاذری (۱۳۸۲)، ابن حوقل (۱۳۴۵)، و یاقوت حموی (۱۳۸۰) در ارجاع به نام «جالقان» از آنها نام برده اند، یکی دانست. قدیم‌ترین منبعی که در آن از جالق نام برده شده کتاب احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم مقدسی است که در قرن چهارم نام آن را با ضبط‌های «جالق» و «جالك» ذکر کرده و آن را یکی از شهرهای قصبه بَنَجَبُور (بنجگور) در مکران دانسته (مقدسی، ۱۳۶۱: ۴۷۵-۴۷۶) و فاصله قصدار (قُردار) تا مَشْکی (مَشْکَه) را پنجاه فرسنگ و فاصله آن را تا جالق سی فرسنگ ضبط کرده است (همان: ۴۸۶).

در وجه تسمیه نام جالق به این منطقه آورده شده است که «به دلیل حمله و تاراج مغول و به بار آوردن خسارات جبران‌ناپذیر به زیرساخت‌های آن، به شهر جالق یعنی خار و خاشاک در زبان بلوچی تغییر نام داده است. نخستین بار مقدسی در قرن چهارم هجری نام آن را با ضبط‌های جالق و جالك به معنای 'چیزی پامال شده' ذکر کرده است» (افشار سیستانی، ۱۳۶۳: ۲۳۵).

در قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری، قراختائیان بر

نواحی مکران و کیچ (کیز، نام شهر و ناحیه‌ای در بلوچستان) (منشی کرمانی، ۱۳۹۴ و نیز عبدالله گروسی، ۱۳۷۴) حکومت می‌کردند و دور از انتظار نیست که ناحیه جالق را نیز تحت سلطه خود درآورده باشند. در سال ۱۰۱۷ق شاهوردی سلطان کرد محمود، حاکم کرمان، جالق و دزک را تصرف کرد (غیاث‌الدین محمد، ۱۳۸۹: ۴۱۳-۴۱۲) و در سال ۱۰۲۳ق به فرمان ملک محمود سیستانی (ملک‌الملوک) حکمرانی کیچ و دزک و جالق به ملک‌شاه حسین بن ملک سیستانی از اعقاب صفاریان واگذار شد (همان: ۴۱۷). در حدود سال ۱۱۵۰ هجری پیر محمدخان، بیگلریگی سابق هرات، به فرمان نادرشاه برای تنبیه و تأدیب طوایف بلوچ به‌ویژه طوایف ساکن در قلعه جالق به آنجا حمله کرد و جالق را تصرف کرد (مروی، ۱۳۷۴: ۵۱۱-۵۱۵).

در سال ۱۲۷۰ق اَجالق (جالق) یکی از مناطق شمال بلوچستان بوده است (حکیم، ۱۳۶۶: ۲۷۰). در سال ۱۲۸۹ق ناحیه جالق پنجاه قلعه داشت. محصولات آن پنبه، جو، گندم، ماش، لوبیا، و کنجد و سالی دو کرور خرما بود و آب آن از قنات تأمین می‌شد. جولاه (بافنده) در آنجا زیاد بود و در آنجا خانه‌هایی به نام کپر از چوب و خاشاک می‌ساختند. در همان زمان جمعیت آنجا به پانزده هزار تن می‌رسید و اهالی آن سنی بودند و بزرگ آنجا شاه صفی نام داشت. در

ده فرسنگی آبادی جالق نمک‌زار بود. در جالق ده فرسنگ در ده فرسنگ، درخت خرماي خودرو وجود داشت (آریا و افشار، ۱۳۶۸: ۲۲۲-۲۲۳). در ۱۲۹۱ق در نتیجه اغتشاشاتی که از طرف دامنی‌ها در مرزهای شرقی ایران در گرفت، سپاهیان انگلیسی برای تنبیه گمشادزهی‌ها قلعه جالق را محاصره و سپس بمباران کردند که بر اثر آن، بسیاری از اهالی جالق در قلعه سوختند (رزم‌آرا، ۱۳۲۰: ۱۷-۱۶).

در دوره قاجار نیز از آنجا که کرمان و بلوچستان یک ایالت محسوب می‌شدند اما به سبب وسعت بسیار زیاد این ایالت، بلوچستان معمولاً مستقل از کرمان عمل می‌کرد. حاکمانی از طرف حکومت مرکزی به کرمان فرستاده می‌شدند، یک والی به یا فرمانده نظامی را به منطقه بلوچستان می‌فرستادند که هدف او گسترش حاکمیت دولت مرکزی در این بخش از سرزمین ایران و سرکوب شورش‌های واقع در منطقه بود (مرادی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۴۸). به همین منظور، در دوره ناصری سه تن از خاندان فرمانفرما (فیروزمیرزا، عبدالحسین- میرزا نصرت‌الدوله، عبدالحمیدمیرزا ناصرالدوله) مکرراً به حکومت کرمان و بلوچستان منصوب شدند. آن‌ها گزارش-هایی از وضع بلوچستان نوشته و تقدیم دربار کردند (احمدی کرمانی، ۱۳۷۰: ۱۹؛ وزیری، ۱۳۷۵: ۸۱۴؛ یغمائی، ۱۳۵۵: ۶۳). در دوره مظفری (سال ۱۳۱۵ق) غلامرضاخان آصف‌الدوله (شهباب‌الملک) به حکومت کرمان و بلوچستان منصوب شد. در زمان وی راهکارهایی برای اداره بلوچستان در روزنامه حبل‌المتین چاپ شد که در آن به ساختن قلعه‌های بزرگ در سرحدات جالق و دزک اشاره شده بود و اینکه [طی] دو سال نصف مالیات بلوچستان را صرف تعمیرات آن ملک کنند (همان: ۲۵۴).

بررسی تاریخی آرامگاه‌های محله شیشه‌ریز جالق
درباره تاریخ ساخت آرامگاه‌های شهر جالق اطلاعات دقیقی

در دست نیست و بر اساس شواهد و مطالب مکتوب موجود، قدمت آن از دوره سلجوقی تا صفوی حدس زده می‌شود. برخی مورخان همچون شاه حسین بن غیاث‌الدین محمد (۱۳۸۹: ۱۶۵)، این آرامگاه‌ها را منسوب به مقبره ملوک کیانی از شاهزادگان صفوی می‌دانند. بر سقف بعضی از گنبدها آثار کاشیکاری و نقوش فیل و طاووس دیده می‌شود (سایکس، ۱۳۸۸). در پرونده ثبتی این آثار، قدمت آنها را به قرون هفتم و هشتم هجری نسبت داده شده است که می‌توان این تاریخ را قابل قبول‌تر دانست. در واقع بر پایه‌ی دو دلیل می‌توان زمان ساخت این آرامگاه‌ها را به دوره ایلخانان نسبت داد: نخست، توجه به این نکته که منطقه بلوچستان در طول تاریخ یکی از راه‌های مهم ارتباطی با شبه‌قاره هند بوده است، در دوره حکومت ایلخانان مورد توجه واقع شده و رونق فراوان می‌یابد. در این دوره است که جمعیت منطقه رو به فزونی می‌گذارد و بهبود نسبی در وضع زندگی مردم رخ می‌دهد و آثار و ابنیه بسیاری ساخته می‌شود که بیش‌تر شامل آرامگاه‌های بزرگان است. و دوم، بر اساس سبک ساختمانی آرامگاه‌ها که نشان از ویژگی‌های معماری ایلخانی دارد. آرامگاه‌های شیشه‌ریز شهر جالق همچون آرامگاه‌های ایلخانی دارای گنبدی مرتفع هستند. جز این، در بیش‌تر مقابر شیشه‌ریز نشان صلیب به عنوان عنصر تزئینی بر بالای طاقچه‌های داخل بنا به کار رفته است که خود از ویژگی‌های آرامگاه‌های دوران ایلخانی در منطقه بلوچستان است (کلانوری، ۱۳۸۹: ۴۸) (تصویر ۴).

بررسی معماری آرامگاه‌های شیشه‌ریز
همان‌طور که آورده شد، در محله شیشه‌ریز هشت آرامگاه وجود دارد که در این پژوهش تنها چهار مقبره که در نزدیکی قلعه تاریخی جالق و در درون نخلستان قرار دارند، بررسی شده‌اند. این مقابر در نزدیکی یکدیگر واقع‌اند و صرف نظر از دوره سیاسی، به لحاظ معماری دارای اشتراکات و تفاوت-



تصویر ۴. تزئینات صلیب‌مانند [بر تارک طاقچه] درون آرامگاه (عکس از: نویسنده‌گان، ۱۳۹۴).

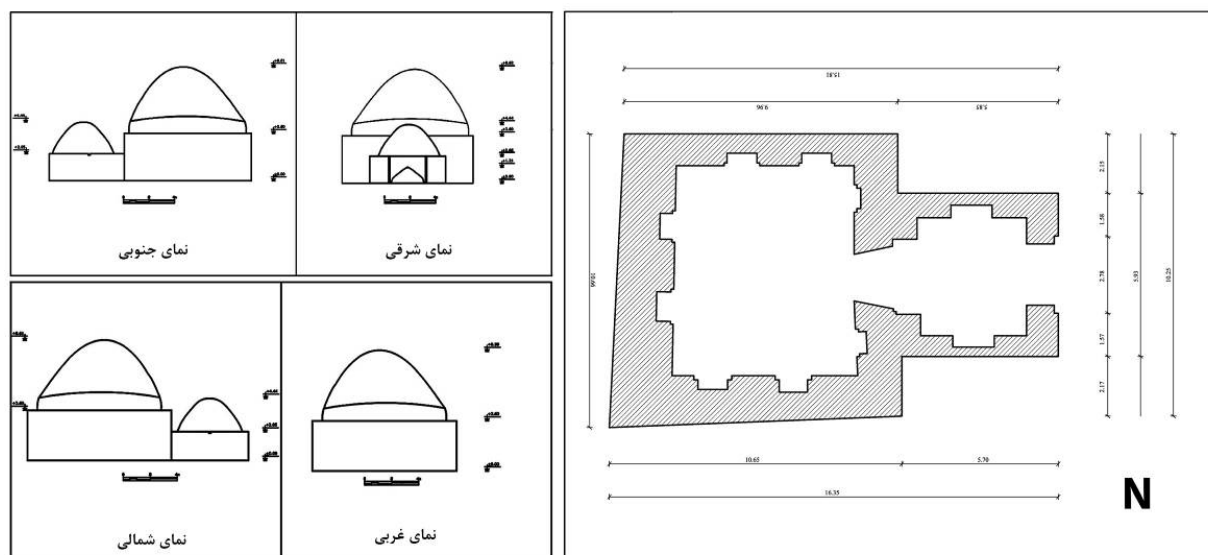
هایی هستند. در این بخش توصیف دقیقی از هر یک از این آرامگاه‌ها به عمل خواهد آمد. اطلاعاتی که در این بخش بیان می‌شود، حاصل برداشت‌ها و مشاهدات میدانی نویسندگان است و جهت تکمیل آن به پرونده ثبتی این آثار رجوع شده است.

تمامی این آرامگاه‌ها که روی بستر صخره‌های طبیعی بنا شده‌اند، دارای پلانی مربع‌شکل هستند و دری نسبتاً کوتاه در یکی از اضلاع خود دارند. پوشش سقف آنها علی‌رغم فرم غالب منطقه که آسمان‌های تخت با چوب درخت نخل است، گنبدی‌شکل است و ارتفاعی زیاد دارد. قوس این گنبدها از نوع بیضی تند و کند است و بنا دارای گوشه‌سازی‌هایی است که روی آن‌ها برآمدگی‌هایی به عنوان تزیین وجود دارد. روشی که در این مکان برای احداث گنبد به کار برده‌اند بسیار جالب است؛ بدین صورت که تنه‌های درخت خرما را بر روی چهار رأس بدنه قرار داده و بدین صورت بدنه چهار ضلعی را به هشت ضلعی تبدیل کرده و این روش را تا جایی ادامه می‌دهند که به فرم دایره نزدیک شود، سپس گنبد را روی آن سوار می‌کنند (پرونده ثبتی آثار، ۱۳۷۸). در درون یکی از این آرامگاه‌ها که به صورت دوقلو ساخته شده است، قبور پلکانی خشتی به چشم می‌خورد که نام و نشانی بر روی آنها حک نشده است. احتمالاً در کف بقیه آرامگاه‌ها نیز قبر یا قبوری وجود داشته‌اند اما هم‌اکنون پوشیده شده و دیگر اثری از آنها نیست. مشابه این قبور را در قبرستان هفتادملا در نزدیکی روستای تمین می‌توان مشاهده کرد. روستای تمین در شهرستان زاهدان و در ۶۵ کیلومتری جنوب غربی میرجاوه واقع شده است. قبرهای این روستا نیز از خشت ساخته شده‌اند.

بر اثر گمانه‌هایی که در دیوار برخی آرامگاه‌ها زده شده، حفره‌هایی مشاهده می‌شود که محل دفن نوزادان است. ضخامت جداره‌ها حدود ۷۰ تا ۱۲۰ سانتی‌متر و عمده‌تاً از خشت است. حفره‌ها با عمقی حدود ۴۰ تا ۵۰ سانتی‌متر به صورت نامنظم در بخش‌هایی از ارتفاع دیوار کنده شده‌اند. در سه طرف جداره‌های داخلی، در قسمت پایین جداره، طاقچه‌هایی دیده می‌شود که می‌تواند مکانی برای روشن کردن شمع و قرار دادن نذورات باشد. برخی از این طاقچه‌ها دارای قوسی تیز گوشه با تزیینات دالبری و نقش صلیب هستند. در بیشتر این مقابر، پنجره‌های وجود ندارد و نور درون آن از طریق هورنوی سقف و در واقع در یکی از اضلاع تأمین می‌شود. مصالح به کاررفته در این مقابر تماماً از خشتهایی با ابعاد ۲۵×۲۵×۵ سانتی‌متر تشکیل می‌شود. نمای بیرونی این مقابر با کاهگل اندود شده و نمای درونی آنها عمدتاً از گچ‌اندود است.

مقبره شماره یک (مقبره میرعبدالله)

مقبره شماره یک به مقبره میرعبدالله معروف است و در غربی‌ترین بخش این مجموعه قرار دارد. این مقبره از لحاظ معماری و تدفین گروهی از اهمیت خاصی برخوردار است. این بنا با مساحت کلی ۱۰۵ متر مربع از دو فضای مربع شکل با ابعاد متفاوت تشکیل شده که به یکدیگر متصل‌اند. فضای کوچک‌تر که به عنوان پیش‌فضای مقبره است با ابعاد ۶×۶/۵ متر و ارتفاع ۳/۶۰ متر تا بالای گنبد، در جلوی بخش بزرگ‌تر قرار دارد، دارای دو پنجره کوچک در جهت شمالی و جنوبی است که کار نوررسانی و تهویه را بر عهده دارد (نقشه ۱). در وروی مقبره نیز در همین قسمت و در بخش



نقشه ۱. پلان و نماهای مقبره شماره یک (ترسیم از: نویسندگان، ۱۳۹۴).



تصویر ۵. چپ: نمای بیرونی آرامگاه شماره یک در گذشته
(مأخذ: پرونده ثبتی، ۱۳۷۸)؛ راست: نمای بیرونی آرامگاه شماره یک در وضعیت فعلی (عکس از: نویسندگان)

صلیب وجود دارد که احتمالاً مکانی برای روشن کردن شمع و قرار دادن نذورات بوده است. جز این‌ها، در ضلع شرقی مقبره، گشودگی‌ای وجود دارد که اتصال به بخش کوچک‌تر و ورودی را فراهم می‌آورد. پوشش سقف هر دو فضا گنبدی با قوس‌های بیضوی است و در قسمت بالای آن هورنویی جهت نوررسانی قرار گرفته است (تصویر ۶).

شرقی آن قرار دارد. این ورودی که هم اکنون بخشی از آن توسط اهالی مسدود شده است به صورت طاقی شکل بوده و عرض پاکار آن حدود دو و نیم متر است. فضای بزرگ‌تر دارای ابعاد تقریبی $۷/۵ \times ۸/۵$ متر است. ارتفاع این بخش با احتساب گنبد به حدود ۹ متر می‌رسد (تصویر ۵). در جداره‌های این مقبره طاقچه‌هایی هلالی با تزیینات دالبری و نقش



فضای اتصال دو بخش مقبره



ورودی اصلی مقبره (دید از داخل)



طاقچه درون بخش کوچکتر



هورنوی میانه‌ی گنبد بخش بزرگتر

تصویر ۶. بخش‌هایی از فضای درونی مقبره شماره یک (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).



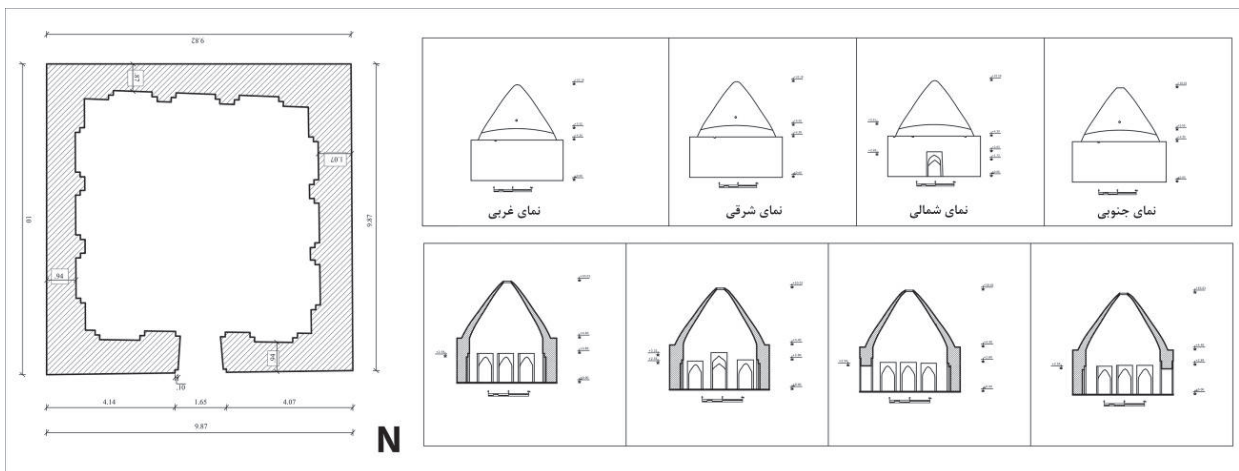
تصویر ۷. کف فضای اصلی مقبره شماره یک. تخریب کف به خوبی قابل مشاهده است (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).

مقبره شماره دو

این مقبره در فاصله اندکی از مقبره میرعبدالله و در ضلع شرقی آن قرار دارد. پلان مقبره مربع شکل و مساحت کلی آن حدود ۱۰۰ متر مربع است. دیوارهای این مقبره خشتی است و ضخامت آن‌ها حدود یک متر است. ارتفاع کلی مقبره به همراه گنبد آن حدود ۱۰ متر است که حدود چهار و نیم متر آن، ارتفاع دیوار گنبدخانه مقبره است. ورودی بنا با عرض ۱/۶۵ متر و ارتفاع ۲/۶۳ متر در جبهه جنوبی آن قرار گرفته که به صورت فرورفتگی هلالی شکلی با قوس تیزه‌دار در درون قابی مستطیلی است (نقشه ۲) و (تصویر ۸).

به غیر از جبهه جنوبی که علاوه بر ورودی دو ردیف طاق نما دارد، در سایر جدارها سه ردیف طاق نما با قاب مستطیل به ارتفاع حدود سه متر و طاق‌های جناغی طرح‌اندازی شده است. در بخش‌های مختلفی از جدارهای این مقبره حفره‌هایی به عمق ۳۰ تا ۴۰ سانتی‌متر مشاهده می‌شود که محل تدفین نوزادان بوده است. این حفره‌ها که در گذشته توسط گل یا گچ پوشانده شده بودند، در سال‌های اخیر

ظاهراً تا چند سال پیش در کف مقبره حدود ۱۲ قبر کوچک و بزرگ به صورت پلکانی وجود داشته است. به طوری که در گزارش ثبتی این آثار که در سال ۱۳۷۸ انجام شده، آورده اند: «تعداد سکوهایی که بر روی یکدیگر قرار گرفته و قبور را شکل داده اند حداقل سه سکو و حداکثر تا ۶ سکو دیده می‌شوند. در مرکز فضای مقبره، قبر پلکانی وجود دارد که از مابقی قبور بزرگتر است که احتمالاً مقبره به نام این شخص ساخته شده است و بعدها سایر قبور در اطراف آن جای گرفته اند». اما در بازدید اخیر نگارندگان در دی ماه ۱۳۹۴ بخش زیادی از کف فروریخته و بسیاری از این قبور به دست سودجویان به منظور دسترسی به گنج از بین رفته اند. البته فرسایش طبیعی و نفوذ رطوبتی که از سمت نخلستان وارد این فضا می‌شود و عدم تهویه مناسب نیز از عوامل عمده تخریب این مقبره حساب می‌آیند. این مقبره و قبوری که در درون آن قرار دارد تماماً خشتی و اندود داخلی آن از گچ است (تصویر ۷).



نقشه ۲. پلان، برش و نماهای مقبره شماره دو (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).



تصویر ۸. راست: وضعیت مقبره شماره دو پیش از مرمت (مأخذ: پرونده ثبتی، ۱۳۷۸)؛ چپ: وضعیت فعلی مقبره شماره دو (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).

مازه‌دار است و در بالای آن هورنویی جهت ورود نور به درون مقبره وجود دارد. ورودی هلالی شکل بنا با عرض حدود ۱۲۰ و ارتفاع ۲۵۰ سانتی‌متر در ضلع شرقی قرار داد (نقشه ۳). این بنا در سال‌های گذشته دچار به شدت تخریب شده اما در سال ۱۳۸۸ به همراه مقابر دیگر مرمت و بازسازی شده است (تصویر ۱۰). ضخامت دیوارها ۱/۵ متر است و در تمامی جداره‌ها، درون این ضخامت طاقچه‌های کوچکی به عمق ۴۰ سانتی‌متر و ارتفاع متغیر ۴۰ تا ۹۰ سانتی‌متر وجود دارد که از آن‌ها برای روشن کردن شمع استفاده می‌شده است. کف این بخش‌ها مرمت شده و اثری از قبور بر آن نیست.

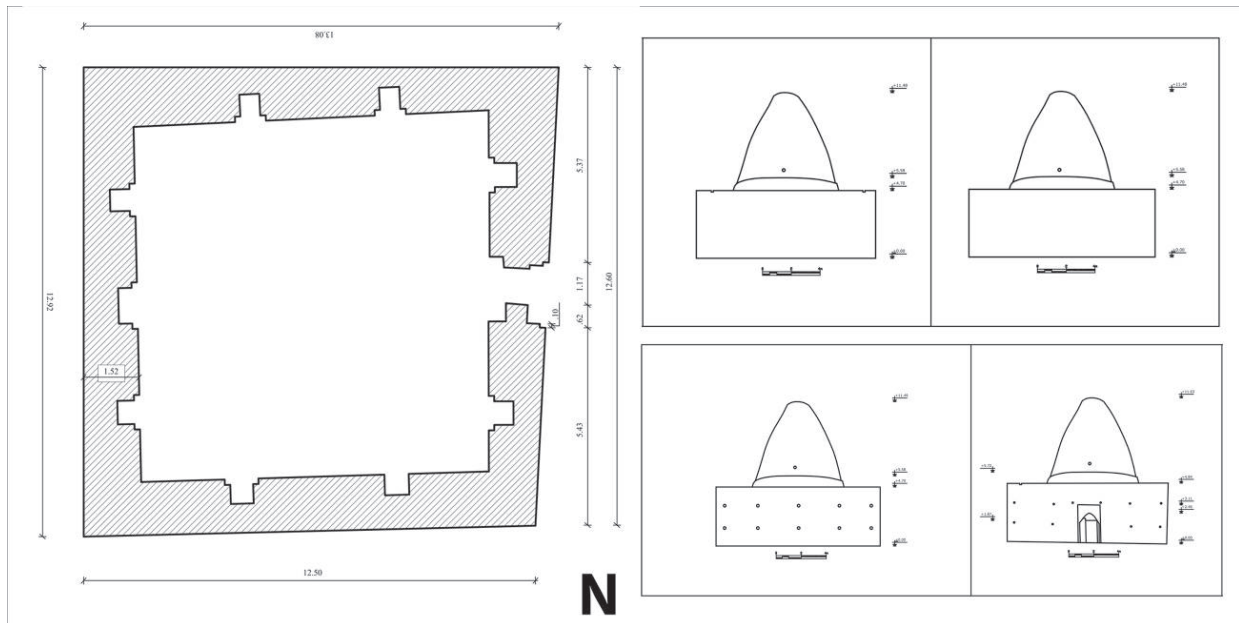
توسط افراد محلی باز شده اند و درون برخی از آن‌ها تنها بقایای پارچه‌های سفید کفن به جا مانده است (تصویر ۹). پوشش سقف این مقبره، گنبدی با قوس مازه‌دار است و مصالح به کار رفته در آن عمدتاً خشت است. نمای بیرونی مقبره با کاهگل و نمای داخلی آن با گچ اندود شده است.

مقبره شماره سه

این مقبره بسیار نزدیک به مقبره شماره دو ساخته شده است و دارای همان ویژگی‌ها است. پلان آن مربع شکل به ابعاد ۱۳ × ۱۲/۵ متر است و پوشش سقف آن گنبدی با قوس



تصویر ۹. طاق نماهای جداره داخلی مقبره شماره دو؛ حفره‌های درون این طاق نماها محل دفن نوزادان بوده است (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).



نقشه ۳. پلان و نماهای مقبره شماره سه (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).



تصویر ۱۰. راست: وضعیت مقبره شماره سه در گذشته (مأخذ: پرونده ثبتی، ۱۳۷۸)؛ چپ: وضعیت مقبره در زمان حال (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).

و آسیب فراوان شده اما در سال ۱۳۸۸ مرمت و بازسازی شده است (تصویر ۱۱).

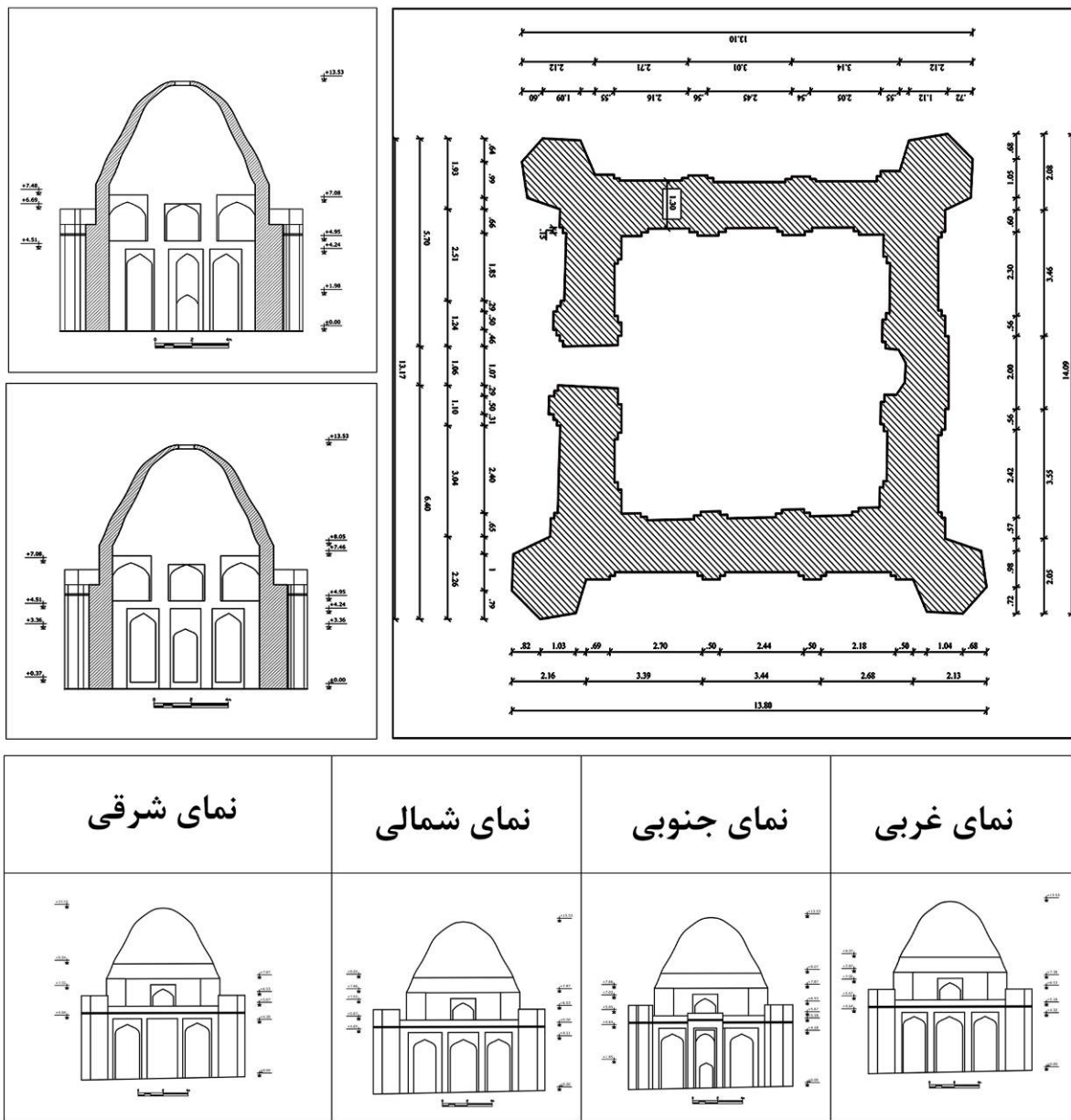
ورودی بنا در جهت جنوبی واقع است. احتمالاً در گذشته در جلوی ورودی فضایی به مثابه ایوان ورودی قرار داشته که هم اکنون بخش‌های زیادی از آن از بین رفته است و نمی‌توان به قطعیت درباره وجود آن اظهار نظر کرد. روی جداره‌های درونی و بیرونی بنا طاق‌نماهایی را مشاهده می‌شود که به صورت قوسی جناغی در درون قابی مستطیلی طرح‌اندازی شده و یکی از آن‌ها دارای فرورفتگی بیشتری است و ریختی شبیه به محراب دارد. این طاق‌نماها در درون مقبره به صورت دوطبقه بر روی یکدیگر سوار شده‌اند. ارتفاع طاق‌نمای زیرین از کف مقبره حدود ۴/۲۰ متر و ارتفاع طاق-

مقبره شماره چهار

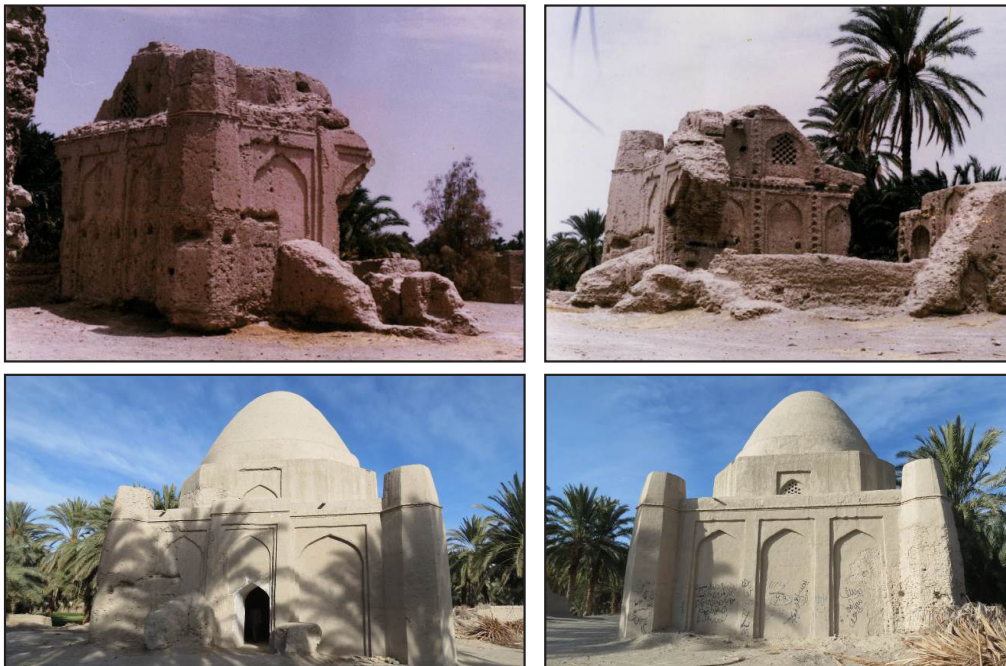
این مقبره که در شرقی‌ترین بخش مجموعه قرار گرفته، پلانی با ویژگی‌های خاص دارد که تا حدی با پلان سایر مقابر متفاوت است. پلان کلی این مقبره نیز مربع‌شکل با ابعاد تقریبی $۱۳/۵ \times ۱۴$ متر است و ارتفاع آن در بالاترین بخش ۱۴ متر است. پی این بنا نیز مانند سایر مقابر این منطقه از سنگ است و گنبد و جداره‌های آن تماماً خشتی است. نمای بیرونی بنا با کاهگل و درون آن با گچ آلود شده است. یکی از ویژگی‌های خاص این مقبره این است که در چهار کنج آن عنصر برج‌مانندی وجود دارد که به فرم هشتضلعی است و همانند سایر بخش‌های مقبره از خشت ساخته شده است (نقشه ۴). این آرامگاه نیز در سال‌های گذشته دچار تخریب

نماهای کوچک‌تر فرازین حدود ۲ متر است. در واقع، این طاق‌نماهای کوچک به عنوان گوشه‌سازی و طاق‌بندی جهت سوار شدن گنبد بر روی بدنه ایجاد شده‌اند که از بیرون نیز نمایان است. برخی از این طاق‌نماها دارای خشت‌چینی مشبک است و کار نورسانی و تهویه را انجام می‌دهند. حد فاصل طاق‌نماهای درونی بنا با قبه‌های گلین که ظاهراً در گذشته‌ای نه چندان دور فیروزه‌ای‌رنگ بوده‌اند، تزیین شده است. این قبه‌ها به صورت دو دایره در درون یکدیگر به صورت

محدب درون جداره جای گرفته‌اند. قطر دایره بیرونی حدود ۲۰ سانتی‌متر و قطر دایره درونی حدود ۵ سانتی‌متر است که در بسیاری قسمت‌ها فرو ریخته‌اند و حفره‌هایی را روی دیوار به وجود آورده‌اند. به غیر از این حفره‌ها که حاصل فرو ریختن تزیینات است، بر روی جداره‌های داخلی و خارجی مقبره، حفره‌هایی مشاهده می‌شود - و همان‌طور که شرح آن رفت - محل دفن نوزادان چندماهه است.



نقشه ۴. پلان، نماها و برش‌های مقبره شماره چهار (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).

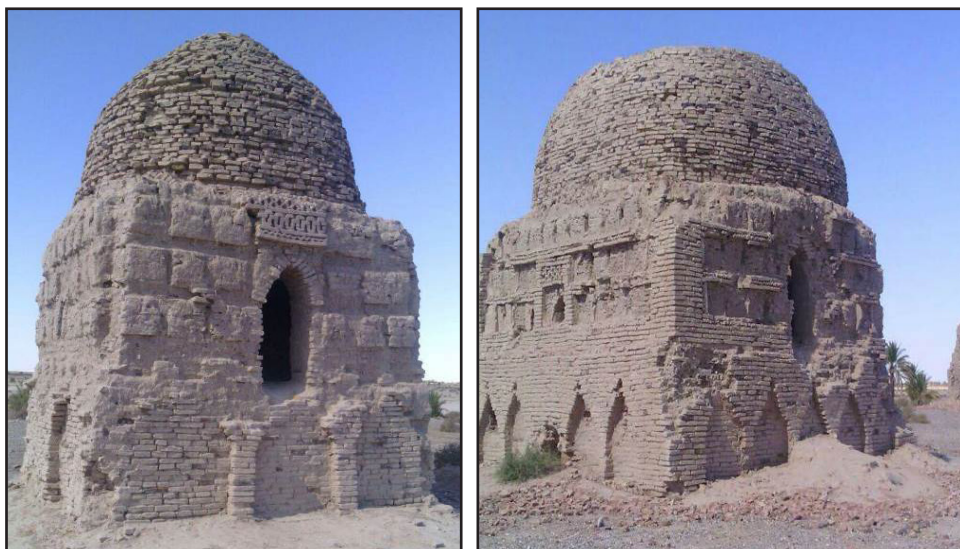


تصویر ۱۱. بالا: وضعیت مقبره شماره چهار پیش از مرمت (پرورنده ثبتی، ۱۳۷۸)؛ پایین: وضعیت کنونی مقبره شماره چهار (نگارندگان، ۱۳۹۴)

تدفین نوزادان در جداره‌های آرامگاه

آنچه آرامگاه‌های شیشه‌ریز شهر جالق را منحصر به فرد کرده است، فقط معماری زیبا و پر از ابهام آن نیست، بلکه دفن کردن نوزادان درون دیوارهای داخلی آرامگاه، به عنوان اقدامی نادر و کم‌نظیر جلب توجه می‌کند. این نوع شیوه تدفین در ایران را تنها در ارگ بم می‌توان مشاهده کرد که اسکلت نوزادان پس از تخریب حصار ارگ در اثر زلزله پیدا شد. درباره زمان دفن آنها اختلاف نظرهایی وجود دارد. برخی

کارشناسان قدمت تدفین را مربوط به زمانی پس از مرمت حصار در اثر حمله افغان‌ها تا دوره قاجار و مرتبط با آیین‌ها و فرقه‌های مختلف می‌دانند و برخی دیگر آن را به اواخر دوران تیموری یعنی دوران شکوفایی ارگ بم نسبت می‌دهند (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۱). در خارج از مرزهای سیاسی ایران، در شهر نوشکید ایالت بلوچستان پاکستان نیز مشابه این مقابر دیده می‌شود که از نظر شیوه معماری و تزیینات نیز دارای اشتراکاتی با مقابر جالق هستند (تصویر ۱۲).



تصویر ۱۲. مقبره‌های واقع در نوشکید پاکستان (عکس از: سعید امراشستان، ۱۳۹۴).

پاکستان و شبه‌قاره هند بوده است. از این رو حضور افراد غیر بومی در منطقه و اثرپذیری فرهنگی دور از ذهن نیست. علاوه بر این، مشابه قبور پلکانی مقبره دوقلوی شیشه‌ریز در ایالت کوئته بلوچستان پاکستان وجود دارد و حتی وجود آن در بررسی‌های صورت گرفته در شهرهای هم‌مرز ایران با افغانستان و پاکستان نیز گزارش شده است (کلانوری، ۱۳۸۹).

گمان دوم:

این احتمال نیز می‌رود که هجوم اقوام مغول و تسلط آن‌ها بر منطقه، تولد نوزادان ناخواسته را به دنبال داشته و از آنجا که این نوزادان را ناپاک می‌دانسته‌اند، برای جلوگیری از آلوده شدن خاک، آن‌ها را درون دیوارها دفن می‌کرده‌اند. در واقع یکی از علل عدم تدفین نوزادان درون خاک، تدوام سنت‌های پیش از اسلام و مقدس دانستن عناصر چهارگانه (آب، باد،

برای این نوع شیوه تدفین علل واضح و روشنی وجود ندارد و تمامی فرضیه‌هایی که در ادامه آورده می‌شود تنها مبتنی بر حدس و گمان کارشناسان و بومیان منطقه است (تصویر ۱۳):

گمان اول:

بنا بر باور بومیان منطقه، هنگامی که نوزادی در خانواده فوت می‌شد، برای جلوگیری از مرگ و میر و سالم ماندن نوزادان بعدی، نوزاد مرده را به جای دفن کردن درون خاک، در ضخامت دیوارهای داخلی آرامگاه‌های موجود قرار داده و در نهایت روی آن را با گل می‌پوشاندند. با توجه به این-که نمونه‌هایی مشابه این مقابر با این شیوه تدفین را در نوشکید بلوچستان پاکستان نیز مشاهده می‌کنیم، شاید بتوان ریشه‌های این اعتقاد را در فرهنگ‌های فرامرزی دانست. چرا که در زمان‌های مختلف، منطقه بلوچستان (و جالب به عنوان شهری مرزی)، مسیر ارتباط شرق ایران با



تصویر ۱۳. بالا: مدفن کودکان، آثار و بقایای کفن ساده و سفید در آن مشخص است؛ پایین: گمانه‌هایی که وضعیت قرارگیری دفن نوزادان را درون آرامگاه‌ها نشان می‌دهد (عکس از: نویسندگان، ۱۳۹۴).

خاک و آتش) و جلوگیری از آلوده کردن آن است. اما با توجه به اینکه این نوزادان در هنگام دفن شدن درون کفن‌های سفید ساده پیچیده شده اند که این نشان از مسلمان بودن آنها دارد، شاید بتوان این فرضیه را به راحتی رد کرد.

گمان سوم:

احتمال دیگری که می‌تواند وجود داشته باشد و منطقی‌تر به نظر می‌رسد این است که برای جلوگیری از بیرون آورده شدن اجساد نوزادان دفن شده در خاک توسط حیواناتی از قبیل سگ و شغال و یا برده شدن در اثر سیلاب، نوزادان بر روی ارتفاع دیوار دفن شده اند.

نتیجه‌گیری

آرامگاه‌های غیر مذهبی، به سبب تعلق خاطر نداشتن نسل‌های بعد و یا تصورات اشتباهی که در رابطه با این‌گونه بناها به وجود می‌آید، توسط افراد محلی یا سودجویانی که به دنبال اشیای قیمتی در این مکان‌ها هستند، دچار تخریب شده و یا به سبب ترس و خیال‌بافی‌هایی درباره حضور موجودات ماوراءالطبیعه همچون جن و نیز عدم حضور در این مکان‌ها، به مرور زمان فراموش شده و دچار فرسودگی می‌شوند. آرامگاه‌های شهر جالق نیز با وجود اینکه آثاری کم-نظیر در پهنه کشورمان به شمار می‌آیند ولی با توجه به اینکه در استان کم‌تر شناخته‌ای همچون سیستان و بلوچستان قرار دارد، افراد اندکی از وجودشان مطلع اند. به همین سبب با کم‌توجهی مواجه شده و همان‌طور که در تصاویر دیده می‌شود، در حال از بین رفتن هستند. با این حال اگر بپذیریم میزان توجه به یک اثر تاریخی به میزان فهم و شناخت آن اثر وابسته است، می‌توان گفت شناخت و معرفی مجموعه آرامگاه‌های بی‌نظیر شیشه‌ریز شهر جالق به اهالی فرهنگ این مرز و بوم می‌تواند مقدمه‌ای برای حفاظت از آن‌ها باشد.

منابع

- آریا، خالقداد و ایرج افشار. (زمستان ۱۳۶۸). «جغرافیا و تاریخ بلوچستان: تألیف سال ۱۲۸۹ قمری». در کتابچه بلوچستان ش ۲۸، ص ۲۰۲-۲۷۸.
- ابن حوقل، محمد بن حوقل. (۱۳۴۵). *صورة الارض*. ترجمه جعفر شعار. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- افشار سیستانی، ایرج. (۱۳۶۳). *نگاهی به سیستان و بلوچستان: (سرزمین آزادگان سخت‌کوش)*. تهران: امین خضرائی.
- افشین، یدالله. (۱۳۷۳). *رودخانه‌های ایران*. تهران: شرکت مهندسی مشاور جام‌اب.
- بارتولد، واسیلی ولادیمیروویچ. (۱۳۷۷). *جغرافیای تاریخی ایران*. ترجمه همایون صنعتی‌زاده. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- بلاذری، احمد بن یحیی. (۱۳۸۲). *فتوح البلدان*. ترجمه محمد

- توکل. آبادان: نشر پرش.
- جعفری، عباس. (۱۳۸۴). *گیتاشناسی ایران*. جلد اول. چ ۳. تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.
- حکیم، محمدتقی بن محمدهادی. (۱۳۶۶). *گنج دانش: جغرافیای تاریخی شهرهای ایران*. به اهتمام محمدعلی صوتی و جمشید کیانفر. تهران: زرین.
- خبرگزاری مهر. (یکشنبه ۷ خرداد ۱۳۹۱). *شناسه خبر: ۱۶۱۲۹۹۰*.
- رزم‌آرا، حسینعلی. (۱۳۳۲). *فرهنگ جغرافیایی ایران* (آبادی-ها). جلد هشتم. استان کرمان و مکران. تهران: انتشارات دایره جغرافیایی ستاد ارتش.
- رزم‌آرا، علی. (۱۳۲۰). *جغرافیای نظامی ایران: جزایر ایران در خلیج فارس*. بی‌جا: بی‌نا.
- سایکس، پرسی مولزورث. (۱۳۸۸). *تاریخ مختصر ایران*. ترجمه حسین سعادت‌نوری. تهران: نشر ثالث.
- سید سجادی، سیدمنصور. ۱۳۷۴. *باستان‌شناسی و تاریخ بلوچستان*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، معاونت معرفی و آموزش.
- شاه‌حسین بن غیاث‌الدین محمد. (۱۳۸۹). *احیاء الملوک*. به اهتمام منوچهر ستوده. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- عبدالله گروسی، عباس. (۱۳۷۴). *جغرافیای تاریخی ناحیه بمپور بلوچستان «پهل پهره»*. تهران: جهاد دانشگاهی (دانشگاه تهران).
- فرجی، عبدالرضا و دبیران گروه‌های آموزشی جغرافیای استان-ها. (۱۳۶۶). *جغرافیای کامل ایران*. جلد دوم. تهران: انتشارات وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- کلانوری، مجید. (۱۳۸۹). *بازنگری طرح مرمت و احیای مقابر جالق؛ دفتر اول: مطالعات شناخت*. زاهدان: سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری سیستان و بلوچستان (منتشر نشده).
- مرادی، مسعود و مهدی وزین افضل و معصومه صاحبکاران. (بهار ۱۳۹۲). «اداره بلوچستان از طریق حاکمان کرمان (از دوره ناصری تا اوایل پهلوی)» در *پیام بهارستان*، دوره دوم، سال پنجم، ش ۱۹، ص ۲۴۷-۲۶۲.
- مروی، محمدکاظم. (۱۳۷۴). *عالم‌آرای نادری*. تصحیح محمدامین ریاحی. تهران: علمی: نشر علم.
- مقدسی، ابو عبدالله محمد بن احمد. (۱۳۶۱). *احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم*. ترجمه علینقی منزوی. انتشارات: شرکت مؤلفان و مترجمان.
- منشی کرمانی، ناصرالدین. (۱۳۹۴). *سمط‌العلی للحضرة العلیا: (تاریخ قراختانیان کرمان)*. تصحیح و پژوهش مریم میرشمسی. تهران: انتشارات بنیاد موقوفه محمود افشار.
- میراث فرهنگی سیستان و بلوچستان. (۱۳۷۸). *پرونده ثبتی آرامگاه‌های قدیمی بخش جالق سراوان (سور - شیشه‌ریز)*. امور پژوهشی (منتشر نشده).
- وزیر کرمانی، احمدعلی‌خان. (۱۳۵۲). *تاریخ کرمان*. به کوشش، محمدابراهیم باستانی پاریزی. تهران: ابن سینا.
- یاقوت حموی، یاقوت بن عبدالله. (۱۳۸۰). *معجم‌البلدان*. ترجمه علینقی منزوی. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه).
- یغمائی، اقبال. (۲۵۳۵). *بلوچستان و سیستان*. تهران: انتشارات اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر.

Cemeteries of Town of Jalgh, Sarāvān

Sahar Rastgar Zhaleh

Ph.D. Candidate in Conservation and Restoration of Historical Buildings and Fabrics, Isfahan University of Art

Majid Kalānouri

Cultural Heritage Deputy for the ICHHTO Provincial Office of Sistan va Baluchistan

Abstract:

Town of Jalgh (Zālgh/Žālgh) is one of the districts in the Iranian Baluchistan and had been one of the governmental centers of the local governing rulers. Totally, there are thirteen cemeteries in this frontier town which have been located at south and southwestern sides of the town in the neighborhoods of “Sūru” and “Šīseh-rīz”. Five cemeteries have been situated on a hill in Sūru Neighborhood and eight others have been located at a palm grove in Šīseh-rīz Neighborhood. This paper focuses on four cemeteries in Šīseh-rīz Neighborhood. These cemeteries neighbor each other and are close to village of Šīseh-rīz which a number of architectural remains exist over there. These cemeteries are unrivaled in the province of Sistan va Baluchistan. There were registered in the Iranian National Inventory of Heritage in 1999 with the number of 3036. They were renovated in 2009. Although the date of these cemeteries is said to date back to the 7th and 8th centuries H. (15th & 16th centuries AD) in the nomination file, but there exists no exact date for their establishment. What has been said relies on a number of assumptions based on the method of construction and decorations from the Ilkhanid to Safavid periods. Mud-brick was the main material of construction and their plans were square and square-rectangular which were roofed by fairly tall oval domes. Dimensions, size, decorations and particulars of each grave depend on the social status and significance of the dead person. Although it can also be related to the different periods of construction. What has made these graves unique is that mud-brick mastaba graves are located at the center these cemeteries and babies have been buried in the interior walls of these structures in a way that the walls were carved 40 cm in depth and 5-60 cm in length. Then the baby was laid in the cavity. Finally, the cavity was filled and covered with clay mortar or gypsum mortar. As all babies were wrapped in a plain white cerement, it may reveal that they were Muslim. There is no unanimous opinion why the babies were buried in such walls. To answer this question



A Perspective of Cemeteries No. 1 in Jalgh, Sarāvān

and in concert with the main objective of this research, this unique site should be firstly introduced to the interested people in the Iranian culture and civilization. Considering the fact that these cemeteries had no religious function, local people did not pay attention to them. Consequently, these precious buildings have been gradually abandoned and ruined. Accordingly, this paper tries to introduce cemeteries of Šīseh-rīz Neighborhood of Jalgh through descriptive-analytical method and data gathering via library and field investigations. In doing so, first of all, the location and historical background along with a precise description of the architecture of the said cemeteries have been provided. Finally, a number of reasons for the burial uniqueness in the graves of town of Jalgh were presented. The findings of this research can be a starting point for future researches and the first step for their conservation.

Keywords: Cemeteries of Baluchistan, graves of Jalgh, cemeteries of Šīseh-rīz, babies' burial in the walls.

ATHAR

SCIENTIFIC, TECHNICAL and ART QUARTERLY

SCIENTIFIC, TECHNICAL & QUARTERLY

No. 78,

Autumn 2017

Abstracts

- **Gürtān Earthen Citadel** 3
Behnam Pedram, Majid Haghani
- **Pol-e-Dokhtar in Mīyāneh, History, Documents and Restorations** 4
Mahdi Razani, Ramin Mohammadi Sefidkhani
- **Cemeteries of Town of Jalgh, Sarāvān** 5
Sahar Rastgar Zhaleh, Majid Kalānouri
- **Water Distribution System and Na'een Mohammadiyah Qanat Irrigation Network** 6
Mahdi Soltani Mohammadi, Yousef Yousefi, Mohammad Bolouri Bonab
- **Kūkhī Kūrtak, an Unknown Building at Mahābād-Sardasht Road** 7
Northwest of Iran
Salāh Salimi, Salāh al-Din Ebrahimipour
- **Research into the History and age of the Historic Font in the Atigh Jame' Mosque of Shiraz** 8
Mohammadali Mokhlesi
- **A Search into What the Zia'iyeh School or the Eskandar Prison in Yazd Actually Is** 9
Mojtaba Mehrali Kordbacheh, Zatollah Nikzad



In the Name of God

ATHAR

SCIENTIFIC, & TECHNICAL and ART QUARTERLY

No. **78**,
Autumn 2017

ISSN: 1024-2647

EISSN: 22-35-41

Owned by: The Research Institute of Cultural Heritage and Tourism (RICHT)

Managing Editor: Jalil Golshan

Editor-in-Chief: Mahnaz Ashrafi

Editorial Board:

Seyed Mohsen Habibi (Ph.D), Farhad Tehrani (Ph.D), Seyed Hosein Bahreini (Ph.D), Mohammad Rahim Sarraf (Ph.D), Mehrdad Ghayomi Bidhendi (Ph.D), Hamideh Choobak (Ph.D), Mahnaz Ashrafi (Ph.D), Ali Zamani Fard (Ph.D)

Executive Director: Mohammad Ali Mokhlesi

Deputy Editor-in-Chief: Zatollah Nikzad

Editor: Abdollah Moazenzadeh Kolour

Translation into English: Shervin Moazami Goudarzi

Type and Layout: Nourbakhsh

Circulation: 1000 Editions

Secretariat: No. 2, Prof. Rolin St., 30tir st. Imam Khomeini St.

P.O. Box: 1136913431

Website: Journal.richt.ir/athar

E-mail: atharmiras@gmail.com

Price: 120000 Rials

Reviewer of the Articles:

This Issue:

Saeid Janebollahi, Zahra Habibi, Mohsen Habibi, Ebrahim Heidari, Fatemeh Danesh Yazdi, Mansour Seyed sajjadi, Adel Farhangi, Majid Labbaf Khaniki, Mohammad Hassan Mohebali, Mohammad Ali Mokhlesi, Abdolrahman Vahabzadeh

- Quotations from the contents of *Athar* are allowed under the condition that faithful reference to the article and the journal accompanies each.

- Contents of the articles shall not, necessarily, be regarded the *Athar* board's ideas.